

Beckers báró csillaga

Belépés a Belsővárosba

Más a város annak, aki elhalad mellette, és nem lép be, és más annak, aki bekerül, és nem jön ki többé; más az a város, amelyikbe először érkezőnk, és más az, amelyet úgy hagyunk el, hogy többé nem térünk vissza, mindegyik más nevet érdemel...

Italo Calvino: Láthatatlan városok (Karsai Lucia fordítása)

A Belsőváros már rég nem belül van, pusztul, magára hagyott, védtelenül tárja elének magát, már senki nem lép be ide a ravelin és a kontregarde között húzódo kacsaringós utakon, nem jön senki a várkapukon, a vízzel teli várárcokon vagy a csapóhidakon keresztül, amelyeknek láncai felhúzásukkor és leeresztésükkor élesen csikorognak. A Belsővárost egyébként ritkán nevezzük így, „Tvrđát”¹ mondunk, ami nem felel meg a valóságnak, mivel a várból nagyon kevés maradt fenn: valamicske a keleti és az északi várfalból, a Karlo-, valamint az Eugénbástya és a hozzá tartozó víztorony árnyai; minden már csak – *sit venia* – málladozó romhalmaz, az egykori dicsőség rothadó aranyháza. A Belsőváros kissé olyan öreg hombárra hasonlít, amelyet akaratunk ellenére örököltünk meg, nem volt mit tenni, kiderült, hogy mi vagyunk az egyenes ági örökösök. Vjekoslav Hengl idejétől fordult minden a visszajára: a város többé már nem belső, hanem külső, a Tvrđa többé már nem vár. De íme, milyen is volt:

Kívülről szemügyre véve a vár kerülete a vármezővel együtt valamivel több mint 1500 métert tett ki. Keleti oldalról a külső fala a két bástyával 307,2 méter hosszú. A bástyák között a várszarva helyezkedett el, amelynek külső hossza 70 métert, a félbástya szárnyai pedig 15,17, illetve 27,7 métert tettek ki. A kontregardéhoz tartozó árcok 9, a ravelinnél 18,9 méter szélesek voltak. A második és harmadik bástya közti fal hosszúsága 326, a harmadiktól az ötödikig 212, az ötödiktől a nyolcadikig 316 métert tett ki, míg a nyolcadik bástya külső falának hossza 92,9 méter volt. Már csak ezen adatok alapján is elmondhatjuk, hogy a vár, egészét tekintve, kolosszális volt, a katonai építmények remekműve. (Ive Mažuran: Grad i tvrđava Osijek, 2000)

Az egykori vár sok kéz kemény munkájával épült, gyötrelmes, megfeszített robot és katonák szenvedései nyomán nőtt ki a földből, kedvéért rengeteg fát kel-

Milovan Tatarin 1965-ben született Eszéken. Irodalomtörténész, író, szerkesztő. Jelenleg az eszéki Bölcsészettudományi Karon oktat régi horvát irodalmat. Eszéken él és dolgozik.

Részletek a könyv első fejezetéből (Milovan Tatarin: *Zvijezda baruna Beckersa. Sentimentalna povijest Nutarnjega grada*. Matica hrvatska, Zagreb, 2019).

¹ A Tvrđa (a tvrđava: vár szóból) az eszéki óváros – a ford.

lett kivágni. A vár többé már nem létezik, lerombolták, tégláit széthordták – csak az én képzeletemben él. A vár a képzelet városa.

Már senki nincs, aki emlékezne a várfalakkal és bástyákkal körülvett Belsővárosra, keleti Hornwerkjével és északi Kronenwerkjével, az ágyúgolyók simára egyengetett helyére; már senki sem mondhatja el, hogy a várba belépve vagy onnan kilépve mind a négy kapun áthaladt. Mindössze néhány fénykép maradt fenn, s amikor az ember ezeket nézi, csak szomorúságot érez. Látjuk a bengével és szőlővel benőtt várfalak omladozó maradványait, ahogy azok a házak tetejéig vagy csak az első emeletéig magasodnak, a falak pereménél és lábazatánál apró emberi figurákat sejtünk lapátokkal és talicskákkal: eleven mérték, megingathatatlan bizonyíték arra, hogy itt valaha erős vár állt. Kik ezek az emberek, akik a „hétkapus Thébát” rombolják, mi a történetük, hogy kerültek ide éppen abban a pillanatban, amikor egy ismeretlen a fényképezőgépet a távból feléjük irányítja? Tudták-e vajon, hogy fényképezik őket, vagy csak egyszerűen tették, amit mondtak nekik, közömbösen a jövőt illetően?

A kis Miskolczi Vilmának² (1880–1956) másfél óra kellett, hogy a felsővárosi Franjo utcából a belsővárosi Felső Leányiskolába érjen. Az ő emlékezetében a vár varázslatos világ volt, amely életre keltette képzeletét és kalandokkal kecsgettett. Nem tudom nem idézni a vár semmihez sem hasonlítható képét a *Múlt nyomaiból*, ahogyan azt egy leánygyermek szemei látták: egyszerre elbűvölő és melankolikus, valamiféle elfojtott sajnálatot ébreszt a város iránt, amely már rég nincsen, a saját múltja iránt, amelyet mintha megszállt volna; van a visszaemlékezésben valami szentimentális, szavakba nem önthető, precíz megfogalmazása magával ragadó:

A világ semmi kincséért sem mulasztottam volna el az iskolából hazafelé menet a sáncok és kazamaták romantikus világának élményét. Úgy éreztem itt magam, mint egy elvarázsolt kertben: kötöttségek nélkül, szabadon, sőt, a társaim csodálatát kivívó merészségem és bátorságom miatt néha mint a nap hőse. A várfalak és várárkok közrefogta területen, amely már évtizedek óta visszavonhatatlanul az enyészet martaléka, minden különleges és mesebeli volt: az öreg várfalak mentén terjeszkedő nehéz, penészszagú levegőtől és az ezekről a falakról szóló, a velük egyidős öreg legendáktól kezdve egészen a mindent benövő növények vad burjánzásáig. A növények a falakban gyökereztek, szerteszét ágaztak, összevissza kanyarogtak, egymásba fonódtak, felkúsztak a falakra, a hajtásoknak, kacsoknak és vékony indáknak mintegy finom, ugyanakkor annyira erős fátylát hagyva maguk után, hogy az a lábnak biztos támással szolgált. Fel lehetett rajtuk mászni a várfalra, amit gyakran meg is tettem, hogy az Eszéken egyedül itt tenyésző páfránybokrok közelébe jussak. Egyes helyeken egész csokorra való gyönyörű harangvirágok nyíltak, mintha selyemből szótták volna őket; vastag, nedvdús leveleikre támaszkodtak a pereszleny rózsaszín és különleges vöröseslila virágai, amelyek csak májusban virágoztak. Ez volt a díszlet. Lent pedig, a sáncoknál, az állott vízben, az algák között tündérrózsák telepedtek meg...

² Vilma Vukelić néven vált ismert íróvá – a ford.

Az öreg térképek és rajzok, amelyeket a parancsnokok és mérnökök küldtek Bécsbe, hogy megmutassák, min dolgoztak és mit készülnek felépíteni a következő évben, a várat olyan perspektívából ábrázolják, amelyből a bécsiek közül még soha senki nem láthatta: felülnézetből. A kész tervrajzokon a vár szabálytalan csillagalakzatot mutat. Ha abban az időben beszállhattunk volna egy képzeletbeli léghajóba, amely lassan repül tova a levegőben, láthattuk volna a várat nyolc bástyájával, az óramutató járásával megegyező irányban a Karlo-, az Inocent-, a Leopold-, a Josip-, a Terezija-, az Elizabet- és a két Eugen-bástyával. Előttük a kontregardék (erődítmény, amelynek két szárnya hegyesszögben kapcsolódik egymáshoz), közöttük előreugró erődítményszerű építmények, az úgynevezett ravelinek, s minden oldalról árkok. A vár körülötti terület tisztán áttekinthető, még egy hangya sem maradhat észrevétlen, a kazamaták ágyúiból akadálytalanul lehetett lőni az ellenséget. Ezt a területet nevezték glacisnak. *Falcant in moenibus, pro quibus moenibus pendo annuos 15. fl.*, „lankák a vár falai közt, mely falak után évente 15 forintot fizetek”, jegyzi le 1805. június 8-án Antun Josip Turković zsupán.

Ha a léghajónk kicsit lejjebb ereszkedne, láthatnánk a kapukat, mind a négy égtáj irányában egyet-egyét, s mindegyik előtt egy-egy hidat. Keleten a *Porta imperatoris*, Nyugaton a *Porta Valpovenssis*, Délen a *Porta Nova*, Északon a *Porta aquatica*. Nincsenek többé, a földdel egyenlők, egyedül a Vízikapu maradt meg, szép és méltóságteljes; ma magányos ez a valaha volt legfontosabb városkapu, az egykor örökké nyüzsgő város főbejárata. A Valpovói kapunál 1795 októberében az örön kívül egy polgár is állt, akinek az volt a feladata, hogy felismerje a városba érkezőket; a Szerémségben augusztusban pestis ütötte fel a fejét, a félelem felfalta a szíveket. Akiket a polgár nem ismert fel, azokat az örök nem engedték be a városba. Az Újkapu három hónapon és tizenhét napon keresztül zárva volt a pestis miatt, majd amikor 1796. február 12-én megnyitották, a város szinte felélegzett. 1805. november 29-én délután hét hajónyi császári kincs érkezett Bécsből a Vízikapun keresztül a Belsővárosba: nagy volt a Napóleontól való félelem. A Császárcapu miatt a Hornwerk Szent Kereszt kápolnáját lerombolták.

Ereszkedjünk még lejjebb a léghajóval a négyszög alakú tér közepénél, amelyet csodálatos épületek zártak közre: keletről a városháza, nyugatról a várórség, északról a főparancsnokság épületei, délről a Kallaneck-palota és a Pejačević grófok palotája. Az egykori Solar tér helyén a Herman Bollé (1845–1926) tervezte Nagygimnázium neoklasszicista épületét húzzák fel; túl magas, a város nehezen fogadja be. A közelben helyezkedik el báró Johann Ferdinand Kybe, később Franz Samuel Rebentisch, majd Marko Čerekić háza. A tér közepén a pestisjárvány miatt emelt Fogadalmi Oszlop özvegy Marija Anna Petrásch bárónő adománya. Az oszlop két szemben lévő oldalán vörösés kőből faragott források. A város szélein fegyverraktárak és kaszárnyák épülnek: Obereszeughaus (felső vagy kis fegyverraktár) és Untereseughaus (alsó vagy nagy fegyverraktár), Franziskaner-Kaserne (Ferences-kaszárnya), Juden-Kaserne (Zsidó-kaszárnya), Neuthor-Kaserne (Újkapu-kaszárnya), Reiterkaserne (Lovas-kaszárnya), Donati-Kaserne (Szent Donát-kaszárnya), Proviant-Kaserne (Ellátó-kaszárnya). Az északkeleti részen a Szulejmán dzsámi alapjaiból fokozatosan nőtt ki a ferences rendi Szent Kereszt Felmagasztalása templom, s kicsit távolabb attól a helytől,

ahol valamikor a kékes ólomszín kupolájú Kászim pasa dzsámija állt a türbével, a Szent Mihály templomot építették fel.

De hallgassuk csak egy kortárs hangját: Friedrich Wilhelm von Taube, meglehet, nem volt mindenben objektív, talán néha alul-, de inkább túlértékelt – örökké meglesz ugyanakkor az az előnye, hogy tulajdon szemével látta a várat és a Belsővárost:

...Szinte minden polgár német katolikus és csakis a királyi kamara odaadó híve. De vannak itt görögök és örmények is. A városnak az alsó részében sok az illír és a szlavón, kik is a keleti egyházat ismerék el. A város, amelyet a városi bíró és a tanács vezet, az egész Szlavónia és Szerémség katonai parancsnokságának, valamint a számvevőszeknek, Verőce megye főzsupánjának (ki is általában meg nem található), a határőrségnek és a sókereskedők hivatalának, s még több különböző hivataloknak, valamint a fentebbiektől függő relációban lévő számtalan hivatalnokoknak vala rendes központja. Az összes lakó száma a teljes papsággal, a vár átlagos katonai lélekszámával, az összes katonai szolgálatban lévő személlyel és a rabokkal együtt – kiket is az osztrák fennhatóságú országokból vezényeltek ide, s őket arra használták, hogy a várat építsék – cca. 3600 főt tesz ki, míg a három város alatti rész mindent összevetve 4400 lelket számlál, ami ily módon 8000 főt jelent.

A lakosság számára leghasznosabb tevékenység a selyemhernyó tenyésztése, a legjövődelmesebb események az évenként megtartott vásárok, melyeken is lovakkal, ökrökkel, disznókkal, házi- és vadállatok nyers, kikészítetlen bőreivel ugyanúgy nagyban kereskednek, mint a gabonával és mindenféle szlavóniai termékekkel, de erős a forgalom és a kereskedés Magyarországgal és Németországgal is.

A vár holland építészeti mintára készült. Sok erős várfalakkal és vízzel telt csatornájú külső várarkokkal bír, de nincsen egyetlen földalatti alagútja sem, mivel ezt a mocsaras talaj nem engedé; ugyanígy nincs elegendő raktározó helyisége és (földalatti) kazamatája, még a legénységi lakásoktól puskalövésnyi távolságon kívül eső, a vár épülete alatt húzódó területeken sem. A város külső területeihez egy hosszan elnyúló domb kapcsolódik, amely a Vár irányában egészen a polgári avagy az úgynevezett kamarai vesztőhelyig tart, melyről is az ellenség az egész várat lőni tudja. E dombnak a felszínét az említett város alatti területeken egy régi Burg (vár) maradványai és romjai fedték. Amikor mintegy 30 évvel ezelőtt kövek és téglák szükségeltettek, hogy az említett város alatti területeken új utcákat tudjanak kialakítani és új házakat lehessen építeni, az ezen maradványokat, a Burg romjait, eltávolították, s ezen kövekkel rakták ki hosszan az utcákat. Az öreg falak kiásásakor különbözőféle római feliratok, fegyverek és egyéb igen értékes régi holmik találtak, ám ezeknek (a pénzérmék kivételével) az akkori szokás szerint nem szenteltetett nagy figyelem: összetörték, szerteszóródtak és szanaszét hordattak.

(A Szlavón Királyság és a Szerémségi Vojvodina történelmi és földrajzi leírása, Leipzig, 1778)

Tegyük le a léghajót a téren. Íme, itt van mindenki, összegyűltek a szélrózsa minden irányából és különböző időkből, zsibonganak, beszélgetnek, vidámak, nevetősek és időtlenek, mivel a történetben lehetnek ilyenek, és ilyeneknek is kell lenniük. Johann Stephan Beckers báró, a lánya, Maria Anna, és annak férje, Maximilian

Petrásch gyűltek itt össze, csatlakozott hozzájuk Gregor Sorger kőműves és Johann Friedrich Heyse mérnök. Hatalmas, rengő léptekkel közeledik feléjük Mathias Vogl, a kovács, a föld remeg alatta, megörül, mikor meglátja Beckerst és Heysét. Piciny lábak, rövid, sietős lépések: Maria Paula, született Kallaneck – férje Samuel Rebentisch – szerfelett izgatott, szélesen mosolyog Beckersre, aki tárt karokkal várja ölelésébe. Matias von Kaiserfeld élénk beszélgetést folytat Gregor Tatarinnal, köröket rajzol a levegőbe, csak sejtethjük, hogy azt magyarázza, miért rendelte el a város alatti részek lerombolását. Tatarint annyira megzavarta a tény, hogy egy császári mérnök fordult hozzá, hogy majdnem elnézést kért tőle. Ilyen ő, töretlen az emberekbe vetett hite. Egymás felé fordulva Daniel Ferdinand Vesentin és Johann Caspar Amman polgármesterek; Vesentin az első a sorban, Amman mandátuma tartott a leghosszabb ideig, kellett is hozzá kitartás. Az a harmadik, aki csak hallgatja őket, Giovanni Giuseppe Francesco Tremelli, a katonasággal érkezett a Belsővárosba, ő az *organista templi hujatis*. Hamarosan odamegy hozzá Anton Lesier, felesége, a fiatal, törekeny és nagyon szép Walpurga karol belé, hosszú copfja gyengéden himbálódzik. Itt van a zsályailatú Pokorni gyógyszerész, mindenki megfordul Marija Johannája után, jól tudja, hogyan viselje a gyöngysort a nyakán. Az asszonyoknak mindig van mondanivalójuk, hosszasan elcseverészik egymással a jó Anna Maria Corneth – második férje Siebenberger – és névrokona, Pejačević bárónő. Itt találjuk Gregor Nikolantint, Ilija Lekićet és Antun Kostićot, mindhárman Ciprovac környékéről, büszke emberek és kiváló kereskedők, egymás támaszai az életben, megnősültek, rokonságba kerültek, egymás gyerekeit tartották keresztvíz alá – Isten tartsa meg őket ilyeneknek. Zavarában kissé elpirult, még soha nem járt a várban, valamikor meg kell tenni az első lépést: Eleonora Magdalena Therese Pfalz-Neuburg cári felsége, a már nem létező Szent Kereszt kápolna adományozója; a kápolnát azóta lerombolták, alapjaira földrétegek halmozódtak. Hová máshová is sétálna Anton Weber, mint az őrség főparancsnokságának épületéhez, ahol is ő a *horologarius*, s nem mellékesen észrevette a közelben tartózkodó Thoma Moilliet órásmestert. Antun Josip Turković zsupánt Ivan Martin Divald és Johannes Christoph Klinger társaságában látjuk, közös témájuk, természetesen, a könyvek. A zsupán megbocsájtotta Klingernek, hogy házszentelések idején egyszer-egyszer nyoma vészett. Velük van Christian Monsperger is, mindig Turković közelében, mi lenne velük egymás nélkül, a fiatal zsupán és az ő tiszteletre méltó idős jezsuitája, kapcsolatuk szívhez szóló. És tessék, itt vannak ők is: Hartmann és Blažić, Kollhoffer és Hutter, hátratett kézzel bandukolnak a téren, meg-megállnak, könnyed fejbiccentés, mindenki ismeri őket, mindig ilyenek voltak – lassan jártak és nagy dolgokat vittek véghez. A kovács Petter Hutter széttárja karjait, mintha mindannyiukat át akarná ölelni, egy időben éltek, s mégis oly rég látták egymást.

[...]

– Nézd, milyen sokan vagyunk. Újra élünk? – kérdi valaki. – Nem, valaki emlékezik ránk – válaszolják. – Igen, igen, pontosan így is gondolom: ismét életre keltünk.

Nem tudom, honnan lépsz be a Belsővárosba. Te, aki még soha nem voltál a Belsővárosban, nem tudom, melyik oldalról mégy be. A keletiről, a délről vagy az északiról. Legszebb a Vízikapun keresztül, van valami szimbolikus és nosztalgikus varázsa. Ugyanis már csak ezen a kapun lehet belépni a városba, amely nincs többé, s csak így lehet találkozni az emberekkel, akik szintén nincsenek többé. Ők az én magánhőseim. Hogy ki ne kopjanak az emlékezetből, arra gondoltam, fontos volna elbeszélni a történeteiket, az életüket abban a városban, amely akkor még valóban Belsőváros volt. Nem maradt utánuk semmi világraszóló, csupán néhány mondat, néhány bejegyzés a város házassági és halotti anyakönyveiben, valamint a kolostori krónikákban. Nem haboztam: összegyűjtöttem, amit csak tudtam, s ahol a dokumentumok elhallgattak, magam folytattam, hogy a képzelet segítségével létrehozzak egy bizonytalan, foszladozó és ködbe burkolózó kerek egészet. Kitaláltam magamnak egy várost, benépesítettem emberekkel, akik árnyakként járnak-kelnek benne. Talán te is, aki ezt olvasod, megszereted a hőseimet, talán annyira is, hogy a te történeted részeivé válnak. Legyen így, örülnék, ha ez történné, mert nincs város emberek nélkül, s nincs történelem emberi sorsok nélkül. Légy hát elnéző irányukban, s engem se ítéld túl szigorúan. Isten tartson meg jó egészségben.

MEDVE A. ZOLTÁN fordítása

